

Dr hab. Piotr S. Mazur prof. AIK
Katedra Filozofii Bytu, Człowieka i Społeczeństwa
Akademia Ignatianum w Krakowie

Recenzja poprawionej wersji rozprawy doktorskiej

mgra Mariusza Jabłońskiego, *Logos i ethos narodu w myśli Feliksa Konecznego a kontekst współczesny*, napisanej pod kierunkiem prof. dra hab. Jana Skoczyńskiego

1. Uwagi wstępne

Przedmiotem rozprawy jest problem rozumienia przez Feliksa Konecznego logosu i etosu narodu w relacji do tego, co w temacie nazwane zostało „kontekstem współczesnym”. Według polskiego historyzofa podstawę cywilizacji stanowi układ praw, kształtujący ostatecznie personalistyczny lub gromadnościowy (antypersonalistyczny) stosunek do człowieka. Naród jako forma życia społecznego powstająca w procesie historycznym, stanowi ucieleśnienie właściwych dla danej cywilizacji oraz swojej kulturowej specyfiki zasad (logos) oraz celów życia i działania (etos). Stąd uznawana jest za „zrzeszenie cywilizacyjne”. Koncepcja nierówności cywilizacji i niemożności pogodzenia kultur należących do różnych cywilizacji, stanowiąca kamień węgielny całej jego teorii, zderza się z zachodzącymi współcześnie złożonymi procesami cywilizacyjnymi oraz różnymi teoriami, jak globalizacja z jednej strony, a multikulturalizm z drugiej. Tym samym rozprawa wpisuje się w ważną teoretycznie i praktycznie dyskusję o problemach cywilizacyjno-kulturowych.

2. Zawartość rozprawy i jej przedmiotowa ocena

Poprawiona wersja rozprawy zachowała zasadnicze elementy poprzedniej jej wersji. Rozprawa składa się ze wstępu, czterech rozdziałów, zakończenia, streszczenia i bibliografii. W rozdziale pierwszym Autor rozprawy podjął się wyjaśnienia pojęcia narodu oraz ukazania zasadniczych koncepcji pojmowania narodu: żydowskiej, greckiej, rzymskiej, a także koncepcji średniowiecznej, nowożytnej i współczesnej. Wyodrębniony został także problem pojęcia narodu w języku polskim i koncepcji narodu u wybranych myślicieli polskich XIX i XX wieku. W rozdziale drugim przedmiotem analiz stała się problematyka cywilizacji, obejmująca wybrane teorie cywilizacji, w tym opracowaną przez Konecznego, zgodnie z którą cywilizacja jest metodą ustroju życia społecznego kształtowaną przez prawo i wyrażającą się w postaci układu prawa. Rozdział ten dopełnia prezentacja praw dziejowych wskazywanych przez polskiego myśliciela. W rozdziale trzecim przedmiotem zainteresowania Autora stał się „kontekst współczesny”, ujmujący zarówno procesy cywilizacyjne, jak i toczące się na ich temat debaty. Autor wyszczególnił w nim problem globalizacji, specyfiki i sytuacji cywilizacji zachodniej oraz problemu wielokulturowości i globalizmu. Na tym tle ukazał podejście Konecznego do kwestii globalizmu. Ostatni rozdział rozprawy poświęcony został koncepcji narodu w ujęciu Konecznego, który ujmował go jako

zrzeszenie cywilizacyjne charakteryzujące się swoistym logosem i etosem oraz własną kulturą.

W podjętym przez Doktoranta temacie rozprawy dochodzi do spięcia różnych aspektów problemowych: 1) teoretycznej rekonstrukcji bogatej koncepcji Konecznego – cywilizacyjnej, kulturowej, prawnej, społecznej i politycznej, na tle myślicieli jego czasów; 2) prezentacji i analizy współczesnych zjawisk i tendencji cywilizacyjno-kulturowo-społecznych z wyszczególnieniem problematyki narodu, globalizacji i wielokulturowości; 3) prezentacji mnogości teorii dotyczących współczesnych zjawisk cywilizacyjno-społeczno-kulturowych; 4) zderzenia koncepcji Konecznego z omawianymi zjawiskami i aktualnymi teoriami. Nie ulega wątpliwości, że tego rodzaju zamierzenie już w punkcie wyjścia stanowiło poważne wyzwanie i wiązało się z wyborem jednego z wielu możliwych sposobów ujęcia problemu, niejako z zasady mającego zalety i wady. Warto zatem przedsięwziąć sposób realizacji i osiągnięte rezultaty według tych zasadniczych aspektów.

W swojej rozprawie Autor dokonał poprawnej analizy poglądów Konecznego na kulturę, cywilizację i życie społeczne, zwłaszcza zaś jego rozumienia narodu jako „zrzeszenia cywilizacyjnego”, posiadającego własny logos i etos. Rozprawa omawia większość istotnych dla myśli polskiego historyzofa kategorii, jak tytułowe logos i etos narodu, quincunx, trójprawo (rodzinne) i prawo. Przedmiotem analiz stały się także koncepcje cywilizacji jako metody urządzenia życia społecznego, nierówności cywilizacyjnej i antagonizmu międzycywilizacyjnego, oraz podział na cywilizacje personalistyczne i gromadonościowe, z przeciwstawieniem kreacjonizmu i emanacjonizmu, mechanicyzmu i organizmu, aposterioryczności i aprioryczności. Autor pokazał w nich, jak naczelné aspekty cywilizacyjnej i społecznej teorii Konecznego, wpisują się w rozumienie problematyki narodu. Dysertacja ukazuje naród jako zrzeszenie powstające historycznie i wcielające zasady cywilizacji, oparte na wspólnocie kultury, języka, miejsca zamieszkania, ale jednocześnie w obrębie cywilizacji wytwarzające swój własny logos – idee i etos – zasady i cele działania. W cywilizacji łacińskiej logos i etos narodu ukierunkowane są na dobro osobowe człowieka, wyrażające się w oparciu życia społecznego na prawdzie, wolności i miłości. Ostatecznie celem narodu jest dobro osobowe człowieka utożsamiane ze szczęściem. Rację ma Autor rozprawy, podkreślając, że według Konecznego człowiek we wspólnocie tej odkrywa sens i cel swojego istnienia i w sposób wolny oraz twórczy może ten cel realizować. Szkoda tylko, że zwłaszcza w analizach problemu narodu w ujęciu Konecznego zabrakło poważniejszych odniesień do koncepcji innych personalistów chrześcijańskich, którzy problem ten podejmowali, na czele z Jackiem Woronieckim, Mieczysławem A. Krapcem czy Stanisławem Kowalczykiem.

Sporo miejsca w dysertacji zajmuje to, co w sposób ogólny zostało w tytule określone jako „kontekst współczesny”. Autor rozprawy, pomimo widocznych wysiłków, nie dokonał jednak jasnego określenia, co dokładnie rozumie przez to sformułowanie. Z rozprawy wynika, że pod uwagę wziął zarówno zjawiska i tendencje cywilizacyjno-kulturowe oraz społeczno-polityczne, jak też dotyczące ich teorie. Rozprawa przybliży różne koncepcje narodu i cywilizacji, a w pewnym stopniu także koncepcje państwa czy prawa. Autor dość dobrze poradził sobie z prezentacją i uporządkowaniem wielości współczesnych teorii. Można mieć natomiast zastrzeżenie, co do zrównywania w rozprawie literatury z różnych zakresów, obejmującej jednocześnie koncepcje teoretyczne, ideologie, dokumenty międzynarodowe czy

wykłady przywódców religijnych. Wraz z tym analizom poważnych prac naukowych towarzyszą ujęcia o innym charakterze. Pozwalało to pokazać bogactwo problematyki, ale kosztem braku precyzji badawczej. Ponadto skupienie się na prezentacji szerokiego pola badawczego wpłynęło na ograniczenie elementów krytycznych.

Autor dysertacji trafnie wskazał wyzwania współczesności stające przed różnego typu społecznościami, w tym także przed narodem. Według niego są one związane przede wszystkim ze zderzeniem tych zreszeń z procesami globalizacyjnymi i cywilizacyjno-kulturowymi. Rozprawa trafnie ukazuje napięcie między realizacją naturalnych celów wspólnoty narodowej, a wyzwaniami współczesności. Rodzi się jednak pytanie czy wyzwania te nie są w rozprawie zawężone. Dla Konecznego bowiem niezależnie od cywilizacyjnego antagonizmu, podstawowe znaczenie ma wymóg personalistycznego formowania życia społecznego. W rozprawie akcent pada głównie na globalizację i wielokulturowość, w mniejszym natomiast stopniu na zagrożenie depersonalizacją sposobów organizacji i działania różnych form i struktur życia społecznego, choć podkreślić należy, że Autor dysertacji problemu tego nie pomija.

Recenzowana rozprawa ukazuje podobieństwa i różnice koncepcji Konecznego do innych koncepcji. Pojawiają się w niej elementy porównawcze, a nawet krytyczne. Niemniej jednak zabrakło w niej jasnego wskazania i konsekwentnego realizowania przez Autora określonego sposobu podejścia do problemu, co zaważyło na jej krytyczności. Nie jest bowiem jasne, czy Autor chciał w kontekście współczesnym (zjawisk, tendencji, teorii) zweryfikować aktualność koncepcji Konecznego, czy też wykorzystać koncepcję Konecznego do interpretacji współczesnych procesów społecznych, kulturowych i cywilizacyjnych. Choć obie te kwestie w różnych miejscach są podejmowane, to jednak rozprawa zasadniczo realizuje drugi kierunek badań. Trzeba jednak mieć na uwadze, że zasadność ujęcia współczesnych zjawisk cywilizacyjnych i społecznych z perspektywy koncepcji Konecznego również wymaga jakiegoś uzasadnienia aktualności jego koncepcji.

Wspomniana wyżej niedookreśloność podejścia Autora zaważyła na tym, że to, co od strony teoretycznej wydaje mi się najistotniejsze i najciekawsze w badanym problemie. Z rozprawy niestety tylko pośrednio wywnioskujemy, czy kategorie quincunxa, logosu i etosu narodu, koncepcje nierówności cywilizacji, niemożności bycia cywilizowanym na różne sposoby, a także podział na ustroje personalistyczne i gromadnościowe są jeszcze aktualne, mogą służyć wyjaśnieniu współczesnej rzeczywistości narodu, państwa, społeczeństwa kultury, cywilizacji, czy też są już tylko reliktem nauki o cywilizacji i społeczeństwie. Tymczasem każdy z aspektów poglądów Konecznego jest na tyle wyrazisty i istotny, że mógłby być krytycznie omówiony w rozprawie. Dla przykładu można zapytać czy w kontekście współczesnym zasadny jest podział na cywilizacje personalistyczne i gromadnościowe? Czy nie jest tak, że antagonizm cywilizacyjny wynika już z samego założenia, że tylko jedna z cywilizacji jest personalistyczna i tylko w niej człowiek może urzeczywistnić się w pełni? Czy personalizm jest z zasady przypisany do cywilizacji łacińskiej niezależnie od zachodzących w niej przemian i kształtowania prawa, i odwrotnie – antypersonalizm do innych cywilizacji? A może należałoby ujmować problem relacji personalizmu i ustroju życia społecznego w sposób bardziej dynamiczny, jako skierowane w przeciwne strony jednoczesne ruchy ku personalizacji i depersonalizacji życia społecznego? Które narody europejskie można dziś uznać za personalistycznie urządzone, a które nie, i

dlaczego? Czy dwie różne cywilizacje personalistyczne na pewno musiałyby być antagonistyczne czy byłyby raczej jak kultury w obrębie jednej cywilizacji, mogąc się ubogacać i dopełniać? Z kolei w odniesieniu do narodu warto byłoby zadać pytanie czy zrzeczenie to daje się jeszcze scharakteryzować poprzez logos i etos? Jeśli tak, to jaka jest różnica pomiędzy logosami i etosami dzisiejszych narodów? Poza tym, na podstawie czego we współczesnych, często wielokulturowych społeczeństwach rządzonych jednym prawem państwowym określać logos i etos danego narodu? Czy nie są to już dziś kategorie bardziej archetypiczne – związane z takim, a nie innym postrzeganiem Niemców, Polaków czy Francuzów, niż opisowe? To tylko przykłady pytań czy problemów, które mogłyby czy w pewnych aspektach powinny być w rozwinięte, gdyby rozprawa miała udzielić pogłębionej, krytycznej odpowiedzi na pytanie o aktualność myśli Konecznego.

Podsumowując, Autor poprawnie zrekonstruował koncepcję logosu i etosu narodu zaproponowaną przez Konecznego, ujmując ją w kontekście współczesnym, ale nie wykorzystał w pełni rezultatów badań tego kontekstu do jej ukrytycznienia, a przez to jej pogłębienia czy też rozwinięcia. Rezultat jest pozytywny, ale niewspółmierny do wysiłku włożonego w ukazanie panoramy współczesnych zjawisk, tendencji i teorii cywilizacyjnych oraz społecznych. Autor nie postawił wielu ważnych i niejako naturalnych w kontekście podejmowanego problemu pytań i, co oczywiste, nie udzielił na nie odpowiedzi. W rezultacie nie do końca klarowne jest jego własne stanowisko, zarówno na temat koncepcji Konecznego, jak też na temat przedstawionych zjawisk i teorii.

3. Ocena aspektu formalnego rozprawy

Recenzowana rozprawa ma charakter zwarty. Napisana została sprawnym i poprawnym językiem naukowym. Odnotować należy odwołanie do bogatej literatury przedmiotu, która została skrzętnie uporządkowana, choć „Biblia Tysiąclecia” i dzieła klasyków filozofii wciąż traktowane są w niej jako opracowania. Doktorant zrealizował cel rozprawy określony w jej tytule, co świadczy o tym, że opanował w stopniu wystarczającym warsztat naukowy. Nie oznacza to jednak, że nie można było napisać jej inaczej czy, że nie można jej w obecnej formie udoskonalić.

Obok wspomnianego wcześniej braku klarownego określenia sposobu podejścia do koncepcji Konecznego, uwagę zwraca najpierw plan dysertacji. Warto przypomnieć, że w pierwszej wersji rozprawy jej Autor wychodził od pojęcia i koncepcji narodu, przez rozumienie narodu w ujęciu Konecznego jako zrzeczenia o charakterze cywilizacyjnym, które wyróżnia własny logos i etos, następnie ukazywał logos i etos narodu w cywilizacji łacińskiej, a kończył na kwestii miejsca narodu w kontekście współczesnych zjawisk cywilizacyjnych i społeczno-politycznych. Plan obecnej wersji rozprawy nie jest już tak klarowny. Autor zaczyna rozprawę od ogólnego omówienia problematyki narodu, następnie omawia problem cywilizacji, ukazując na tym tle teorię cywilizacji zaproponowaną przez Konecznego. W kolejnym rozdziale ukazuje współczesną dyskusję o cywilizacji dotyczącą globalizacji, kryzysu cywilizacji zachodniej, multilateralizmu, włączając w to myśl Konecznego, a kończy rozprawę omówieniem koncepcji logosu i etosu w cywilizacji łacińskiej. W obecnym układzie nad głównym dla rozprawy problemem narodu dominują kwestie cywilizacyjne, a nad koncepcją cywilizacji w ujęciu Konecznego te teorie i aspekty, które powinny stanowić

jej zasadnicze tło, w tytule rozprawy nazywane „kontekstem współczesnym”, którego znaczenie nie jest precyzyjne.

Niedostatkami rozprawy jest ograniczenie jej krytycznych elementów. Dotyczy to większości prezentowanych koncepcji, które Autor ukazuje często obok siebie, nie odnosząc się do tego, że są one ze sobą niezborne czy niekiedy nawet sprzeczne. Odnosi się to także do ograniczenia krytyki koncepcji Konecznego. Dwie naczelną tezy koncepcji Konecznego – nierówności cywilizacyjnych, których podstawowym przejawem jest personalistyczny lub gromadnościowy stosunek do człowieka oraz koncepcja antagonizmu cywilizacyjnego, w który uwikłany jest naród jako zrzeszenie cywilizacyjne, wprost sprzeciwiają się współczesnym koncepcjom głoszącym równość cywilizacji i wielokulturowość. Rozprawa wymagałaby zatem w wielu miejscach od Autora podjęcia teoretycznej refleksji i zajęcia stanowiska w rysujących się sporach.

W rozprawie należałoby też zwrócić uwagę na drobniejsze, choć również ważne elementy formalne. We wstępie marginalnie została potraktowana kwestia metody i zawartości rozprawy, za to dominuje w niej element biograficzny. Skądinąd brakuje w nim odwołania do monografii Piotra Bilińskiego poświęconej życiu i działalności uczonego. W tytule pierwszego paragrafu pierwszego rozdziału utożsamia Autor „właściwości pojęcia naród” ze znaczeniem tego pojęcia. W paragrafie poświęconym typologii określeń narodu utożsamione zostały ze sobą podziały definicji narodu z podziałami teorii narodu oraz z podziałami narodów. Wśród czynników różnicujących prawo według Konecznego odróżnia Autor prawo od trójprawa. Jakkolwiek ma to uzasadnienie w koncepcji Konecznego, to pozostawione bez żadnego komentarza sugeruje, że trójprawo nie jest prawem. Nazywanie z kolei narodu „zbiorowością metodyczną” (s. 220) z tej racji, że Koneczny ujmował go w świetle cywilizacji jako metody, a więc pewnego sposobu urządzenia życia zbiorowego jest bardzo mylące. Przywołane przykłady niedoskonałości formalnej pokazują, że w przypadku publikacji rozprawy, konieczne byłoby dokonanie dalszych korekt.

Pomimo zgłaszanych zastrzeżeń i uwag warsztat naukowy Autora od strony formalnej należy uznać za zasadniczo poprawny i wystarczający do prowadzenia samodzielnych badań naukowych

4. Wniosek końcowy

Rozprawa magistra Mariusza Jabłońskiego stanowi ważne dopełnienie w zakresie filozoficznej analizy poglądów na naród i cywilizację w ujęciu polskiego historyka i historiozofa Feliksa Konecznego. Autor dokonał poprawnej i rzeczowej rekonstrukcji jego poglądów, wpisując je w toczące się współcześnie dyskusje na temat życia społecznego oraz kultury i cywilizacji. I choć byłoby możliwe bardziej krytyczne i merytorycznie pogłębione ujęcie problemu zarysowanego w tytule dysertacji, to jednak spełnia ona wymogi stawiane tego typu pracom naukowym. W związku z tym wnioskuję o dopuszczenie jej Autora do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Piotr Marz